

KONYA

HALKEVİ AYLIK KÜLTÜR DERGİSİ

Atatürk'ün ölümünün altıncı yıldönümü	M. MUHLİS KONER
Mahmut Esad (efendi) ölümünün 25 inci yılı dolayısıyla	Prof. Dr. SADİ IRMAK
Seydişehirli Mahmud Esad (efendi) için bir teklif . .	M. M. KOMAN
Konya'da musiki	MAHMUT R. GAZİMİHÂL
Ruhları yetiştirme	ALİ RIZA KORAP
Vefalı eşinin Deli Dumrul'a karşılığı	BASRÎ GOCUL
Mevleviler şehri Konya	SAİT SUNGUR
Suçlu ve Cemiyet	Dr. İ. HAKKI ALADAĞ
Kanunî Süleyman devrinde bir adalet sahnesi ve kıymetli bir kaç sanat âbidesi	ABDÜLKADİR ERDOĞAN
Halkevi çalışmaları	

KONYA

HALKEVİ AYLIK KÜLTÜR DERGİSİ

YIL : IX

II. TEŞRİN 1944

SAYI : 73

Atatürk'ün ölümünün altıncı yıldönümü

Evimiz Reisi M. Koner'in söylevinden :

Bundan altı yıl önce idi ki medeniyet dünyasına kahramanlıkta, siyasî hayatta, inkılâpçılıkta en yüksek bir örnek olan eşsiz bir Türk büyüğü bu ariyet hayattan ebediyete uçtu.

Bu pek büyük kayba hepimiz, hepimiz derin hıçkırıklarla ağladık. Fakat fanî olan bu âlemin var görünen her şeyi izafîdir. Enbüyük gerçek, başlı başına var olan ölümdür. Onun için bu müdhiş hakikat karşısında insan oğlunun baş eğmekten başka çaresi yoktur. Nihayet Atatürk için de bozulmaz mukadder kendini gösterdi, yandık, ağladık, günlerce çırpındık ve nihayet bu gerçek önünde itaat başını eğdik. Fakat aziz dinliyenlerim ölüm ona ne yaptı? Nihayet onun yerini değiştirmiş oldu. O, Türk içtimaî muhitinden kalplerimize girdi. Ve ona hepimiz şimdi eskisinden daha yakın olduk.

Aziz dinliyenlerim :

Her cemiyet kendi varlığı içinde derin istifalar yapar. Bazan asırlar kendi içinden süze süze en mütekâmil şekle koyduğu bir varlığı günün birinde bir muhite hediye eder. Her millette görülen bu mütekâmil insan Türk Cemiyetinde de tarihin muhtelif anlerinde görüldü. Her biri milleti için büyük hizmetler yaptılar, fakat emin olalım ki nefsinde bir çok kıymetleri toplamış

ve milleti için her şeyde baş olmuş bir şahsiyete tarihte tesadüf enderdir.

İşte Atatürk hilkatin o nadirelerinden birisidir. Kahraman Atatürk, siyasî Atatürk, büyük bir fikir adamı Atatürk inkılâpçı Atatürk; bunları ayrı ayrı izah muayyen dakıykalara sığan işler değildir. Bunun için kısaca şunları söyleyelim :

Uçurumun tam kenarına gelmiş bir milleti eşsiz bir kahramanlıkla muhakkak ölümden kurtardıktan sonra taşıdığı yüksek fikir ve sanat kudretile içtimaî büyük inkılâplar yaparak nihayet onbeş sene içinde muasır bütün vasıfları taşıyan bir Millî Hükûmet kuran adam tarihin yetiştirdiği tek cebheli yalnız bir kahraman değildir.

Kıymetli arkadaşlarım ;

Hangi mütefekkir tahmin etmiştir ki bütün işlerinde orta devrin izleri, orta devrin zihniyeti hâkim bulunan, siyasî, fikrî, içtimaî bir gerginlik içinde karanlıkta yürüyen insanları, sendeleyip duran bir milleti, ânî denecek bir zaman çerçevesi içinde çağdaş bir medenî hayatın şahikalarına ulaşınsın... Evet, işte bu kudret onundur.

O, sezmiştir ki bir hiç görünen Türk, kendi hüviyetinde bir çok kabiliyet hazineleri saklamış en yüksek bir varlıktır. Mesele odur ki o gizli hazîneye imanla, idealle el konsun ve o meydana çıkarılsın. İşte Atatürk bunu sezdi, bunu gördü, ve o emniyet ve imanladır ki bu günkü Türkiye medeniyet âlemi önünde her cepheden büyük bir varlık olarak mevki almış bulunuyor.

Bunun için saygı değer arkadaşlarım :

Atatürk, Türk Milletinin tarihini hem yazmış, hem yapmış ve kendi nefsinde muhtelif kudret cebheleri taşıyan bir varlıktır. Onun aziz ruhu önünde hürmet ve tâzimle eğilirken onu bize bütün büyüklüğüyle tanıtan aziz Millî Şefimizin yüce hitabesile sözlerime nihayet veriyorum....

MAHMUT ESAT «Efendi» Ölümünün 25 inci yılı dolayısıyla

Yazan : Pröf. Dr. SADİ IRMAK
(Ulus'tan iktibasen)

Mahmut Esat «Efendi» öleli yirmi beş yıl oluyor. Memleketin irfan tarihine ölmez eserler bırakmış olan Mahmut Esat efendinin aziz hatırasını Türk Hukuk Kurumu bir törenle anacaktır. Yurdun bir çok köşelerinde işi başında bulunan son talebeleri de aziz hocalarını minnetle hatırlıyacaklardır.

İnsanlar vardır ki yazılı eserleri, şahsiyetlerinin yanında sönük kalır, gene insanlar vardır ki şahsiyetleriyle değil kitaplarıyla belirirler, nihayet eserleriyle şahsiyetleri aynı derecede belirgin otoriteler de vardır. Esat «Efendi» işte bu tip adamlardandır. Yaşadığı devirlerde çıkmış yazılardan anlıyoruz ki onun adı, daima bir şeref ve saygı halesiyle çevrili kalmıştır. Aslında «İlmiye» mesleğine mensup olmakla beraber skolastik temayüllerden yalnız kendini korumakla kalmamış, aksine, müsbet ilimlere dair ilk eserleri verenlerden birisi olmuştur.

«Telhis-i-tarihi tabii» ; «Tarihi Sanayi» ; «İlmilaz vel maadin» ; «Kamer» ; «Şemis» ; «Tarihi tabii» bu yoldaki eserlerinin başlı-

calarıdır. Bu kitaplar «İdadi», mekteplerinde yıllarca okutulmuş ve defalarca basılmıştır. Esat «Efendi» nin şahsiyetinde en ziyade beliren hususiyetlerden birisi de doğru olduğuna inandığı esaslara bütün ömrünce sadık kalmış olmasıdır. Alman Profesörü Süssheim'e yazdığı 16 Eylül 328 tarihli mektubunda şu cümleler karakteristiktir :

«Otuz senedenberi bulunduğum memuriyetlerde fikri adalet ve müsavattan zerre kadar inhiraf etmedim. Esasen icrayı adaletten bir zevki vicdani hissettiğim halde bir gayrı müslim lehine icrayı adaletten, fazla olarak bir de zevki millî hasıl ederim. Bir de mağdur ve biçarelerin hakkını meydana çıkarmakla o derece mesrur olurum ki sevincimden çok kerre ağladığımı bilirim..»

Mahmut Esat'ın ilmî şahsiyetini anlatmak için şunu söylemek zorundayız: O, son asırda yetişmiş en büyük ansiklopedik bilginlerimizden birisi ve belki birincisidir. Doymıyan bir bilgi açlığı içinde zamanının bütün bilgilerine ilgi

göstermiş ve bunların çoğunda eser yazacak kadar derinlik kazanmıştır.

Otuz cilt kadar tutan kitaplarının en önemlileri şunlardır :

Usulü hadis, Usulü fıkıh, Telhis-i hikmeti hukuk, İlmi servet, Dini islâm; Feraziül feraiz, Hukuku hususiyei düvel, Tarihi dini islâm, İktisat.

Bu eserlerin bir kısmını talebesinin ders kitabı ihtiyaçlarını karşılamak için yazmıştır. Fakat bazılarında hususî ve içten bir sevgi ve ilgi ile meydana getirmiştir.

«Usulü Hadis» kitabı Cevdet Paşa ile tanışmasını sağlamak itibarıyla hayatında önemli bir rol oynamıştır. Paşa bu kitabı alınca bir teşekkür ve takdir mektubu yazıyor ve Esat «Efendi»' de, büyük bir zekâ ve ilmî iktidar keşfetmiş olmakla sevindiğini gösteriyor.

«Tarihi Dini İslâm» kitabı eserlerinin en «İlmî» sidir diyebiliriz. Bu kitabın ön sözünde islâmlığı meydana getirmiş olan tarihî, coğrafi, siyasiâmleri inceden inceye araştırmakta ve kendisinden önce bu sahada yazı yazmış olanlardan tamamen ayrılmaktadır. Bu kitap onun Skolastik zihniyetten sıyrıldığını ve çağdaş müsbet ilim görüşünü benimsediğini açıkça gösterir.

Mahmut Esat'ın biyografisi kısaca şöyledir. 1857 de Seydişehir-

de doğmuştur. Baba ve dedesi «İlmiye» sınıfına mensuptular. İlk tahsilini memleketinde yaptıktan sonra “menşei maalin-i askeri,, mektebinde tabiat ilimleri tahsil ediyor. Kendi ifadesine göre tabiat ilimleri onu panteisme götürmüştür. Sonraları, hukuk mektebine girmiş ve Münif Paşa, Hasan Fehmi Paşa gibi hocalardan ders almıştır. Bu müddet zarfında tam bir Autodidakt azmiyle kendi kendine fransızca ve ingilizce öğrenmiştir.

İlk memuriyeti Gülhane «rüştıyei askeriyesi» «lisanı Osmani» muallimliğidir. Buradan İzmir hukuk reisliğine nakledilmiş ve orada onbir yıl kalmıştır. Daha sonra maliye nezareti hukuk müşavirliğine hukuk ve mülkiyede devletler hukuku ve iktisat hocalığına getirilmiştir.

Hüriyet inkılâbından sonra maliye müsteşarlığına oradan da defteri hakani nazırlığına tayin edilmiştir. Bir aralık adliye nazırlığı yaptıktan sonra Isparta mebusluğuna seçilmiştir. Bu vazifede iken vefat etmiştir.

Siyasi kariyerinin en yüksek noktasında bulunduğu sıralarda dahi öğretim ve öğrenme faaliyetinden geri kalmamış ve Darülfünun hocalığını en büyük bir sevgi ile devam ettirmiştir.

Kendisine hizmet edenleri asla unutmıyan Türk milleti şüphesiz Mahmut Esat için de temiz ve aziz bir hâtıra saklıyacaktır.

Seydişehirli Mahmud Esad efendi için bir teklif

1943 yılı Martının yirminci günü, âlemşümül Türk âlimi Seydişehirli Mahmud Esad Efendi merhumun ölümünün 25 inci yıldönümü münasebetile Tük Hukuk Kurumu tarafından Ankarada Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesinde bir toplantı yapılarak merhumun hatırası tevkir ve tebeil edildi.

O gün çıkan Ulus refikimizde, Mahmud Esad efendinin hal tercemesine dair Sayın Konya Millet vekili Prof. Dr. M. Sadı Irmağın bir makalesi vardı; Bu makale merhuma hürmeten Son Posta refikimizde da intişar etti.

Memlekete, Millete hizmet eden faziletli kişilerin adlarını her zaman anmayı kendimize borç bildiğimiz için aradan iki sene-ye yakın bir zaman geçmiş olmasına rağmen o zaman mecmuamızda neşre demediğimiz bu yazıyı merhuma karşı hürmetimizi göstermek için bu gün neşrettik.

Bu münasebetle, reisi bulunduğum tarih ve müze komitesi namına, vaktile yapmış olduğum bir teklifi burada tekrarlamayı lüzumlu gördüm :

Seydişehirde münasip görülecek mekteplerden birine “Mahmud Esad,, adı verilmesi ve bunun bir köşesine de merhumun tercemei halile bir fotagrafisinin asılması ve bunların altına konulacak bir cemekânda merhumun elliye geçen eserlerinin daimî teşhir halinde bulundurulması;

Bu suretle Seydişehirli bu büyük Âlime lâzım gelen saygı ve değeri göstermiş bulunacağımız gibi — kendilerinden büyük işler beklediğimiz Seydişehirli mektepli küçük yavrulara, bu küçük kasabadan — tercemeihâli ve eserleri gözleri önünde bulunan böyle bir Büyüğün çıkmış olduğunu göstermekle onların mini mini kafalarında büyük gayelerin belirmesine vesile olmuş oluruz (*)

M. M. KOMAN

(*) Seydişehirde bir seddin üzerinde iki mezar taşı göze çarpar. Bunlardan biri, 1263 Hicrî yılının 19 Safer tarihinde vefat ettiği mezar taşından anlaşılan Çopur Kadı zade Mahmud Esad efendiye aittir, ki bu zat, yukarıya haltercemesini koyduğumuz zatin büyük babasıdır. Diğeri de kızı, Sabit efendi zevcesi, Emetullah hanımdır.

Konya'da Musiki

MAHMUT R. GAZİMİHÂL

IX

HALK MUSİKİSİ :

Selçuki Konyasında kopuzlu ozanların şölenlerde kahramanlık destanları okuduklarını en eski kaynaklara bakarak söylemiştik. Henüz o asırlarda türkçe sözlerle perdesazlık etmek gelenegini yansıtmış olan işte bu *Ozanlar* Oğuz halk musikisinin mümessilleriydi; [1] şimdiki sazşairleri işte o asırlık halk sesinin yolunda yürüyor, uğurunda çalışıyorlar. Meslekleri dünya durdukça yaşamalıdır ve yaşayacaktır. Yaşama gücünü kendi iç zenginliğinden ve güzelliğinden alan bir varlıktır.

Sadettin Nüzhet ve Mehmet Ferit beyler, ilk bir büyük ciltte Konya bölgesinin yetiştirdiği şairleri tanıtırken, geçen asrın ikin-

(1) Konyalı büyük bilgin B. Veled Çelebi, *ozan* kelimesinin etimolojisini «okuyan» anlamına farisi *hân* («hânden» fiilinden) ekiyle şöyle izah ediyorlar :

«*Ozan*: benim zannıma ve mezhebime göre bu kelime Oğuz *haan* tabirinden Türkleşmiştir ki Oğuz Ata destanları okuyup çalarak memleket memleket gezen âşık demektir. Fakat bilâhara Oğuzhaan, *şehnâme-haan* gibi her padişahın ve beyin cenk destanını inşad edene denilmiştir. Uzun ve *Ozan* arasındaki müşabehet de calibi dikkattir.» diyorlar. Karşılaşma çok düşündürüktür. (Yeni şive ile Dede Korkud; Duygu),

ci yarımıyla asrımızın başlarına kadar ses ve sazlarıyla halkı faydalandırmış olan tanınmış saz şairlerini de anmışlardır. [1] Bu sazşairlerinin ümmî kaldıkları müddetçe elden sazı bırakmadıkları, fakat biraz medrese tahsili görür görmez, veya tekkeye intisap eder etmez sazı bırakıp hanendeliğe iktifaya boyun eğdikleri, ve hattâ bu halin bir nevi yükselme sayıldığı her şeyden anlaşılıyor! İrfan merdiveninin — kendi zanlarınca — *derbederlik* basamağından *efendilik* kademesine yükselmiş oluyordu. [2]

Mesnevî'nin ruhunu hazmedebilmek gerçekten de bir yükselişti ama, sazşairliğini küçüksemek yanlıştı. — Sazını boynuna vurup her yeri dolaşan ve İmam Hüseyne vurgunluğundan tâ Kerbelaya kadar giderek orada ölen *Koca Ahmet* usta bir sazıcıydı.

Avnî bambaşka bir tipti: « Ermenâk'de bir asrı mütecaviz zmandan beri bütün efradı değer-

(1) Konya vilâyeti halkıyat ve harsiyatı (Konya 1926)

(2) Okur yazar sazşairi binde bir görülmüş.

mencilikle, sazeende ve hanendeliğe, rindlik ve lâübalilikle meşhur ve Kürd Aliler denilen neşveperestlik ailesine mensup bir şahsiyettir. Anası Ayşe aba isminde bir kadındır. Kendi asıl adı Ali'dir. Mahlesi İhrakî'dir. Hayatının ekser zamanları çalgıyla, rakısla geçtiği için mutasiplarca Alevî ünvanı kendisine Sapkın mukabili olarak izafe edilmişti. Tavrı, konuşma şivesi tamamiyle eski türkleri ve bilhassa sazşairlerini ve halk hanendelerini temsil ederdi... Türkülü ve rakıslı eylencelerden hiç geri kalmazdı. Ermenâk düyünlerinin, zevk ve neşe âlemlerinin müdirliğini hep o yapardı.

Türklerin en meşhur kıyafetlerini üç etekli bir entari giymekle temsil ederdi. Eski defzenlikte ve türkü hanendeliğinde Ermenâkte misli bulunmadığı gibi, eski millî oyunlarımızın her türlüşünde de mehareti vardı... Bütün ömrü zaruret ve ihtiyaç içinde, değermencilik sanatının ağır yükleri altında geçtiği halde, daimî bir zevk âlemi içinde neşeyle yaşayarak 1915 yıllarında öldü. Parlak hafızasının şiir, ses ve hikâye mahfuzatı ciltler tutacak kadar çoktu... Oniki yaşındayken saz çalıp şiir söylemeye başlamış olan *Emine Hanım* daha seyrek yetişen kadın saz şairlerinden biri olmuştur. Parmaksız lâkabıyla tanınan şair *Cemâlî* (Ahmet), *Cevlânî*, *Feşanî*, *Gufranî*, *Hasan Hüseyin*, *Hikmetî*, *Kemterî*, *Kenzi* (ki

saziyla diyar diyar dolaşarak daimî surette âşıklarla temasta kalan iyi bir Karamanlı sazıcıymış),

Lokmanî. Merdânî, bektaşî nefesleri bulunan *Rıza Efendî*, *Aşık Mehmet*, *Şevki*, eşsiz sazını padişaha da beyendiren *Şemsî*, keza padişahın takdirettiği *Sürurî* (öl. 1855) kör *Zühtü*, hep şiirleriyle tanınmış, saz çalmaktaki ustalıkları hatıralarda yaşamış halk musikicileridir. Bazıları da başka çalgılar kullanarak okumakla tanındılar: düyünlerde ağıt söyleyip def çalan *Saliha Aba* (Seydişehirli), gençliğinde keman çalarak güzel sesini kullanmış olan *Nigârî* (Silleli), *Gülizar hanım* bu cümleden olan halk şairlerindendi. Şiir söylemedikleri için büsbütün unutulup giden sazçıların sayısı şüphe yok ki daha da çoktu.

Halk şairinin kendi şiirlerini sesle okuyarak tanıtmayı, bunun için de sesine kendi saziyle yoldaşığa koyulması — ümmiliğin icaplarından olan — bir zaruretti. Görünüşe göre Sille halkı şairlik işinde fazlaca başarı göstermişlerdir [1]. «Konya'nın tozu, Sille'nin kızı, Koçhisarın tuzu» sözünden gönül kapıcıların Sille'de çok olduğu anlaşılıyor: âşıkların çokluğu acaba bundan mı ileri geliyordu? Eskiden nahiyenin yarısı ortodoks olmuş olduğu da düşündürücüdür: hristiyan dilberine

(1) M. Zeki, *Sille halk şairleri* (Konya 1935) A. Kemal Akça: *Sille halk şairleri* (Konya 1940; Halkevi yayınlarından).

karşı duyulan aşk, ve din ayrılığının onunla birleşmeye engel olması... [1] Böyle şeyler yanık gönüllülerin sayısını artırabilirdi. Konya bölgesinin yanık gönüllülerle dopdolu bulunması sanat ilerisi bakımından ayrıca mühimdir.

Sazşairliğinin zamanımızdaki durumuna gelince: bugün Konya'da güzel saz çalanlardan mürekkep öyle bir grup varki, ve bunlar öyle candan seviliyorlar ki ayrı bir Birlik'leri olmasa bile, akrabalık, dostluk ve *usta-çıraklık* bağlarıyla sıkı sıkıya elbirlikli bir halde bulunduklarından, başlı başına bir varlık teşkil etmektedirler; en eski bir geleneği en özlü bir aşkla yaşatabiliyorlar. Başlarında ki yetmişbeşlik *Çopur İsmail*'in iki de kendi gibi duygulu oğlu var; dört yıl önce üçüyle de, arkadaşlarıyla de tanıştım. Çopur İsmail ruhen hâlâ genç ve meclis muhibbidir. Belli ki şen günler görmüş. Çalışması hâlâ emsalsiz, hafızası hâlâ sapasağlamdı. Sazına öyle düşkün ve bağlı ki, sanat perisine ezelden vurgun olduğu besbelliydi. Gözlerinden yaşların damladığı anlara şahit olduk, bizi hayran etmişti. Sevimli ve cana yakın şahsiyeti hepimiz üzerinde çok esassız izler bırakmıştır. Küçük oğlu *Ahmet Çopur*'un sazı da iyi.

Vilâyetin her kazasında bunların şöhretini işittiğimiz gibi çı-

raklarını da gördük; âdeta bir mektep olmuşlar. Hepsinin çalışması ağırbaşlıydı. Bir gelenegin en dürrüst göreneklerini korumak istedikleri besbelliydi ki, doğrusu da budur. Böyle şeylerin piyasa çalgıcılığıyla hiç bir ilişkisi olmamak gerektir; yalnız anlamasını bilen zümresi arasında yaşamalıdır. Bütün bu noktalarda kendileriyle hemfikiriz.

Çeyrek asır kadar önce, Çopur İsmail, üç akran arkadaşıyla bir sırada anılmış; o zaman en yaşlıları *İbalı Çavuş*, elebaşı durumundaymış (Konya yerlilerinden olan bu zat seksen yaşlarındayken öldü, 1936). İkinci kuvvette sayılanları *Külâhçı oğlu dülger Mehmet Usta* imiş; öğretmen bay *İbrahim Atalay*'ın babası olan *Mehmet Usta*, altmışüçünderken hayata gözlerini kapadı (1925). Çopur İsmail muhtelif bakımlardan *Mehmet Usta*'dan iyi idi.

Grupun dördüncüsü *Dellâl Ahmet Ağa* sayılırdı (altmışbeş yaşında olduğu halde 1930 da ölmüştür). Bunlar, söyliyerek de çalmakla beraber, çokluk başka söyliyenele pîrev olurlardı; yani, meclislerinde başka okuyucular yer alırdı. *Dellâl Rıza Efendi* hanendelerdendi. Bu meclislerde gençler de yer alırlardı; zaten genç sazcular için en iyi mektep böyle toplantılar oluyordu. Meclislerin merkezi Konya idi. Hep kendi aralarında toplanırlar, evlerinde ve en yaşlıları arasında âyin kurarlardı. Meş-

repleri tam bektaşî değildi. *Fuzulî*, *Bakî*, *Nabî* divanlarıyla çok meşguldüler; her türlü âyin musikilerine bağlılıkları vardı, hisli olan her ifade onları coştururdu; her tarikattan çakarlardı.

Çopur İsmail şimdi elebaşı durumuna çok haklı olarak geçmiş bulunuyor. Genç çırakları, «modaya uydurmak, düzene sokmak» gibi zıbıdı düşüncülerle çığırından çıkarmadan ondan öğrendikleri bütün bir geleneği geleceğe aynen devr ü teslim edebilirlerse ne mutlu. Zaman şartları içinde böyle bir iş çok güç, fakat yardım görürlerse gayet de mümkündür.

Sazşairlerinin elindeki çalgıya dair de bir iki not ilâve edelim: bu uzun saplı çalgılar yurdumuzun her yanında kullanılagelen *Cura*, *bulgarı*, *bağlama*, *meydansa* gibi küçük büyüklü nevilerin aynıdır. *Meydansa* (veya *divansa*) denileni âşıkların benimsediği boydur; *oniki telli* de denir. Dokuz veya on telli divan sazları da makbuldür. *Bozuk* dedikleri bağlamanın altı telini - inceden kalına - 3 + 1 + 2 olarak takıyorlar; ortadaki tek tel sarı pirinçtir. Minimini *cura*'nın dört telinden çelik üç tanesi bir sese ve sarı bir tanesi başka bir sese düzenleniyor: bu hesapca, *cura*, «beşli» aralıkla düzenlenen iki telli bir çalgıdır. Kısımların adları *burgu*, *kol*, *tekne* (eskiden yekpare ve oymaydı, şimdi mandolindeki gibi dilimli yapılıyor) ve kiraz kabuğundan *tezgene* (mızrab)'tan ibaret-

tir. Eskiden Bursa'nın kestane ağacından oyma ve siyah renkli sazları Konyalı âşıklar arasında pek makbuldü (şimdi oradan gelmediği için Bursa'da böyleleri hâlâ yapıp yapılmadığını bilmiyorlardı; yapılmadığını sonradan yerinde öğrendim). Konyanın eski Odunpazarında Konyalı Rifat'ın Ali (kırkbeş yaşlarındadır) eliyle yapılan divansazlarında teller 3+4+2, veya 3+4+3 olarak düzenleniyor; yani, 9 veya 10 telli olduğu halde, düzen bakımından hep üç telli bir sazdır. [1] *Bağlama* adı yerine *bozuk* adı kullanılmaktadır. Bu sazlardan birkaçını ölçtüm, öteki yurt bölgelerinde kullanılanların — fantazi farklarıyla — tıpkısıydı.

Maraş tarafında «sağır» adlı — cura ile saz arası — bir bağlama nevi bulunduğunu söyledilerse de görmedim (onu anmakla zaten bölgemizin sınırını biraz aşmış olduk). Kazalara mevleviliğin tesirile pek az kanun ve ut girebilmişse de, bu hal, saz'ın galebesini engelliyememiştir. Davul, zurna bütün bu bölgede hiç yok gibidir. Sazların bolluğu yanında *kaval* bile devede kulak kalmış. Bir kelimeyle: Konya bölgesinin belibaşlı halk çalgısı saz ve onun küçük boylarıdır. Uzun saplı sazın prototipi bu bölgede Etiler zamanında bile baş çalgıydı (1);

(1) Rifat'ın Ali usta ud, kanun gibi çalgılar da yapıyor. Konya'da şimdilik ondan başka çalgı yapan yoktur.

(1) Eti kabartmalarında resmi görülmektedir.

(1) Bu türlü aşkları düşünürken «Kerem ile Aslı» yı hatırladım; Bir keşişin kızı olan Aslı'yı seven Kerem, din ayrılığı yüzünden onu elde edememişti.

Bizans devresinde üstünlüğü kaybetti; Oğuzlarla birlikte daha ileri ve hele maden telli tipleri gelib yerleşti (o asırlardaki türkçe adı *Kopuz* du).

Maden telli sazları Anadolu'ya getirenlerin türkler olduğunu Hammer de anlamıştır. Sazların Anadolu'ya ait tarihi beni işte bu kısıladığım sonuçlara varırmıştır. Hattâ, «Dede Korkut» ta *kolca kopuz* adıyla gördüğümüz işte bu uzun kollu sazlardır ki XVI inci asırda *Kolacıyo* (*Colacio* = *Kolca*) adıyla İtalya'ya da geçmiş, Batıda moda olmuştu. — Konya'nın bazı yerlerinde saz ve cura her nedense göze çarpacak kadar fazlaca kullanılıyormuş: Abditolu köyü ile oraya yakın köyler bu cümledenmiş (Bunun eski bir tarikat töresiyle ilgisi olabilir; aranmalı).

Konya bölgesindeki kavalcılarının elinde gördüğümüz *oyma desenlerle işlemeli* kavallar dikkatimizi çekti: bunlarda *onikişerli tenazurlar* besbelliydi: Bektaşî veya Alevî akidesine uygun düşen bir sayı olduğu için üstünde durdum. Altı köşeli bir yıldızı andıran motiften ön delikler sırasında dört tane vardı ki, iki takım (12) sayısını veriyordu. Çevre halinde «oniki dört köşenin zincirleme sıralanışından» ibaret desenler de vardı. Ön deliklerin ortadan iki tanesine müvazî olarak resmedilmiş iki desende külâhımsı üçken-ciklerin dizilenmesinden ibaret iki

sıra karşılıklı süsleme görülüyordu: beher sırada altı üçken, hepsi 12 tane. Bu kavalı çalan Ereğli'den İbrahim Aktay — dediğine göre — Alevî değilmiş ama, kavalı bir yörük bektaşisi yapmış. Sandal ağacındandı. Ölçülerini şöyle tespit ettim: Tam boy 84, baştan ilk deliğe 41, ikinci deliğe 44, üçüncüye 47, bu minval üzere sonrakiler 50, 53, 55, 58, 76 $\frac{1}{2}$, arkadaki deliğe gene ağızlıktan 38, ve çevresi 7 santim.

Antalya'nın Stınaz mevkiinde yapılmış ve beş liraya alınmış olan bir kaval diken ardıcı ağacından yapılmaydı. Çumra'da bir yörügün elinde gördüğümüz bu kavalın üstündeki nakışlar da Ereğli'de gördüğüm — yukarda anlattığım — kavalın tıpkısıydı. 1940 da incelemiş olduğum bu aletin sahibi bir buçuk yıldır Södür'da yaşadığı halde yalnız Silifke'den havalar biliyordu, çünkü orada daha uzun zaman çobanlık etmiş. İyi ses çıkarsın diye kavalına katran çalmış! *Horlatma* denilen şeyi o da biliyordu: «her havada horlatma yapılamıyacağı» söyledi. Horlatmak, esas sesi üflerken onun beşli (dörtlü) sini de armonik olarak işittirebilmektir. Bu ikinci kavalın ölçüleri yukarda bildirdiklerimden az farklıydı: boy (88,5), baştan deliklere olan uzaklıklar, 44, 47, 50, 53, 55 $\frac{1}{2}$, 58 $\frac{1}{2}$ 61, 79 (nefes perdesi); arka perdeye 40 $\frac{1}{2}$, santim. — Kışın Antalya vilâyetinin Manavgat kazasına bağlı köylerde eyleştikten

sonra, yazın Seydişehir'in Küpe Dağındaki yaylalarda gezen Bozahmetli yürükleri arasında çok kaval çalıcılar bulunduğunu gördük, bu cihetteki üstünlüklerine dikkatimizi çektiler. Mezhepçe hep sünî olan bu yürüklerin kaval çalışmalarında pentatonik çasnı kuvvetliydi. Umumiyetle, *kaval* çoban çalgısıdır (Nasıl ki *saz* da âşık fasıllarının tek aletidir). Saz veya def çalanın eşliğiyle oynayanın ezeli ritim çalgısıysa hep «kaşık» tır. Ezeli inziva çalgısı olan kavalın, maddî imkânları ve çalanının çoban olması yüzünden öteki çalgılarla ses birliği ettiği görülmez; yanık sesinin bunca nahifliğine rağmen kırları ve yamaçları çokluk onun ıssızlıktan kurtarabilmesi ne şaşırtıcı bir mazhariyettir. Usta bir kavalcının elinde çok tesirli bir alet oluyor.

*
* *

B. S. Nüzhet Ergun âşık meclisleri hakkında — bölge kaydı koymadan — şu derli toplu bilgiyi kısıyor: «Âşık meclislerinin umumî kaideleri vardır. Riyaset, en ihtiyar sazşairine aittir. Muammayı o asar, gazele o başlar. Bu adam mevkiini ancak kendi arzusuyla diğer bir refikine terk edebilir. Evvelâ çaldıkları *Çuhacıoğlu peşrevi* dir. Bu, anane haline gelmiş, Anadolu'nun hemen her tarafında ahenge o peşrevle başlamak âdet olmuştur. Sonra meclisin reisi bir gazel okur. Bu terennümler *Rast*, *mahur*, *uşak*, *karcağar* ve *muhayyer*

gibi mahdut makamlardan biriyle yapılır. Diğer âşıklar da birer gazel okumağa mecburdur. Fakat, ilk başlayanın intihap ettiği makam ve mânaya diğerlerinin tabi olması şarttır. Reis olan zat *hakikî* bir mevzu intihap etmişse ötekilerinde *hakikî*, yani *ahret üstüne* söylemesi lâzımdır. Okunulan nazımlar ya *usta malı* dır, veyahut bizzat kendilerindir. Gazel bittikten sonra aynı usûl takibedilerek *divan*, *semai*, *kalenderi*, *koşma* ve *destan* gibi kendilerine mahsus şekil ve ezgisi olan parçalar okunur, ve bu suretle fasla hitam verilir. Âşık faslında aranılan gaye yalnız zevk ve neşe değildir. Ara yerde bir de imtihan mevcuttur. Her âşık arkadaşlarına galip gelmek ve hiç olmazsa onlara mağlub olmamak endişesini taşır. Çünkü birbirlerine rakib olmuşlardır. Âşık namını taşıyan bir adamın hatasını bulup çıkarmak içtimain levazımından addolunur. » (1926, s. 186). (1) Âşıkların gezgin oldukları asırlarda yurttan bu derecede müşterek bir «âşık meclisi» geleneği bulunmuş olabildi. Fakat, şimdiki folklorcu, Anadolu'da her yer için bir olan böyle fasıllarla karşılaşamayacaktır. Meselâ biz Konya'da tam tertipli hiç bir âşık meclisi görmedik. Bazı tesadüfî izlerden Konya'nın kendine mahsus fasıl parçaları — âşık peşrevleri — bu-

(1) Böyle umumî tariflerin en etraflısı olarak şu eski incelemeye bakılabilir: Prof. Fuat Köprülü, *Sazşairleri* (İkdam gazetesinde yayınlanan 11 makale, 1329 - 1330).

lunmuş olduğunu öğrendik: Mese-lâ, Konya'da saz peşrevi iki tane-dir : 1) İçilli peşrevi, 2) Bülbül peşrevi.

Ereğli'de dinlediğimiz bunlar-dan ikincisinin tuhaf makam sey-ri *hüseyin*'yi andırdığı halde *do* perdesinde karar veriyordu. Bina-enaleyh, şair makamlarını *zemin*, *meyan* ve *karar* gibi her bakımdan klasik fasıl makamlarıyla bir say-mak doğru olmaz. Peşrevler hep 4/4 lüktü [1]. *Makam* ve *karar* ta-birlerini kulak dolgunluğu halin-de köylü çalgıcılardan bile bilen-ler bulunuyordu: bir ara bir köy-lü diğer çalana «karerine geldimi seslenme gayrı» diye işaret ver-mişti (not defterime yazmışım); kelimeyi tam makam kararı (to-nik) anlamında kullanmıştı. «İşleme» adıyla dinlediğimiz sözsüz bir saz parçasının da faslın ortasındaki dinlenmede çalındığını söylediler...

(1) Umumiyetle *Konya Peşrevi* denilen esas âşık peşrevinin bir adı da *Oflasoğlu peş-revi*'dir.

Böylece Konya âşık fasıllarının bir takım yerli başkalık ve gele-nekleri bulunduğu anlaşılıyordu... Göreneğe en uygun olarak tertip-li sazşairi fasıllarının halkevi sa-lonunda — âdap ve erkânına en uygun şekilde — yılda üç beş ke-re halka tekrarlatılması, ve bun-ların (sıra, erkân, nükte, resim ve notalarıyla) bir kitapçık ha-linde ayrıca yayınlanması çok doğru olur. Şölen dikkatle hazır-lanmalı, unutulmağa yüz tutmuş erkân varsa incelikleri yaşlıların öğütleri dairesinde önceden düşü-nülmelidir. Elde kalan şimdiki sazcular neslinden de faydalanıl-mazsa gelenek belki de büsbütün yok olup gider ve yazık olur. Böyle âşık fasılları bütün bir yurt operasına konuluk edebilir.

(R. Wagner'in *Meistersinger* ope-rası gibi ki, Alman sazşairlerinin meclis ve yarışmaları bu eserin konusuna çatılık etmiştir).

(Sürecek)

RUHLARI YETİŞTİRME

ALİ RIZA KORAP

Konyada sinemaya her gidişim-de aynı çirkin hadisenin aynı sah-nesini görmekteyim :

Altı yaşından tutun da deli-kanlı çağına gelmiş çocukların tü-tün içenlerinden hepsi, yanık siga-raları söndürmeden, ön taraftaki veya aşağıda oturan seyircilere, hem de nişan alarak atıyorlar. Sa-lonun karanlığında, dakika geçme-den, kuyruklu yıldız gibi bir ışık zerresinin kavis çizerek aşağıya düştüğü görülür.

Altı yedi yaşındaki çocuğun karanlıkta kırk beş zaviyeyi aşmış kasketi altından gözlerine ve çe-nesine hususî bir eda vererek si-gara içmesi, sigarayı «Salonda si-gara içmek yasaktır» levhasının ta karşısında içmesi; ve nihayet ateş parçasını nişan aldığı kimse-nin üzerine atması ile bundan duy-duğu aşağılık zevk . . . kaçınıcı had-den bir terbiye yoksulluğudur; bu-nu kestirmek gerçekten zor iş.

Çocuğu bu hale getiren muhi-tin ve şahısların manevî mesuliyet derecesini ölçmek te bir okadar güç mesele.

Bundan başka, sinemada, loca-lardaki ve sıralardaki ailelerin; kadınların, ihtiyarların yanı baş-larında yine sigara ateşini başka-sına atan bu çocukların çok çirkin el ve dil şakalarına şahit olma mecburiyeti, sinemadan bizi nef-retle uzaklaştırıyor. Bu manzara, utanmanın terbiye ile incelmış yüksek derecesinin değil de en ba-sit bir sıkılma izinin bile bu za-vallı insan namzetlerinde bulun-madığını, böyle bir içgüdünün ku-ruyup öldüğünü gösteriyor.

Büyüyünceye kadar onlara ter-biye ve nezaket dersini kim öğre-tecek? Bu soru, şimdiye kadar bun-lara öğretilenle karşılaştırılın-ca çok hazin bir gerçeğe yüz yü-ze gelmiş oluruz.

Ruhları yetiştirmek, zevkleri ve duyguları inceltmek, insanı hay-vandan ayıran en esaslı bir duy-guyu «utanma ve sıkılma», duygu-sunu geliştirmek hem çok zor, hem de çok kolaydır. İş sadece ter-biye nazariyelerine boğup bir nevi mücerret hatiplik hududunu aş-a-mazsak bu vazife çok zor ve bel-kide mümkün değildir. Bu iş o

zaman nihayet kendi çocuğuna iyi terbiye verebilen münevver ana babaya kalır ki bu da yine muhitin çok kötü misalleriyle, terbiyeden mahrum nümuneleriyle durmadan bir savaş gücünü tüketir. Çünkü evde iyi ve temiz örnekler görerek yetişebilmek bahtına kavuşmuş çocuk dışarı çıkınca gördüğü yeni örnekler karşısında ilkin şaşırır, sonra da kendisinin ancak bir "budala," olduğunu sanacak raddeye varabilir. Çünkü büyüklerinden iyi bir örnek göremeyen apaş tipleri bu nazik çocukları görünce yüzlerini alaylı bir acıma bakışıyla buruştururlar.

Ruhları yetiştirip inceltme ve yontma işi bir bakıma ve bazı insanlar için çok kolaydır, hattâ ayrı bir iş bile değildir. Bu insanların sözlerinde, hareketlerinde, çalışmalarında ve oyunlarında küçüklere iyi ve güzel bir örnek olmaları bakımından ortada ayrı bir terbiye zahmeti kalmaz; üstelik kendinden küçüklere iyi terbiye vermeyi, temiz örnek olmayı iş edinince terbiyenin en zor tarafları yumuşar, erir ve kolaylaşır.

Bir memleketin her vatandaşı etrafına terbiye numunesi olmalı, bunu bilmeyene de, kendisini "münevver," sayan ve bu sıfatı sadece gösteriş için üstüne iğreti olarak takınmamış olan kimse, her iyi ve sile ile öğretmeli. Bu suretle şuurlu ve vicdanlı her vatandaş ruhlarına iyi şekil verme işinde az çok

birer heykeltraş olabilir. Yeter ki herkes ilkin bunun şuuruna sahip olmuş, sonra da idrakiine varmış olsun.

Muhitin biraz olsun bu terbiye yoksulu zavallılara manevî yardım elini uzatmak işindeki isteğimizi buraya işaretledikten sonra başka bir noktaya geçiyorum.

Halkevi binasına uğradığım vakit kapıdan giren veya çıkan, ellerinde keman kutuları veya mandolinleri olan, son derece edebli, terbiyeli çocuklar görüyorum. Hemen içimde, güzel sanatların terbiye işindeki kestirme telkinini düşünüyorum. Yasaklara karşı gelmeyi ve başkasının üstüne sigara ateşi atmayı bir kahramanlık sayan zavallı terbiye yoksullarının ellerine değil bir musiki aleti verip onları nota, melodi ve armoni öğrenmeye sevklendirmek, bu aletleri taşıyan ve musiki öğrenen nazik, terbiyeli, insanın yüzüne utanarak bakan çocukların çalıştıkları yere her ders vakti götürmek bile onlarda şu değişikliği görmeye yeter:

İlkin bu zavallılar o terbiyeli çocukların nota ve sesler üzerindeki çalışmalarını bir alayla karşılarlar; sonra yavaş yavaş o temiz havanın saflığına alıştıkça, musikinin ilhamlı havasını dinleye dinleye değişmeye yüz tutarlar.

Alay etmenin de çirkinliğini idrâk ile başlayan bu değişme onları insanlaştırmaya, kötü ve habis ru-

hun yerine iyi ve temiz ruhun temelini atmaya ve başka bir insan etmeye yüz tutar.

İşte sinemada küstahça sigara içen ve başkasının üstüne ateş atan, en üst kattan yine aşağıdaki insanlara nişan alarak tüküren yoksullarla insanın yüzüne utanarak bakan, yürüyüşlerinde etraflarına hürmet borcu olduğunu anlatan temiz insan yavruları arasındaki fark, apaçık bir terbiye farkının tablosudur. Demek ki dünyaya ge-

tirilmiş olan insan namzetlerini başı boş bırakır ve kötü örneklerin kucağına atarsak onlardan çok zararlı birer mahlûk üretmiş ve türetmiş oluruz. Fakat küçük insanı hele güzel sanat terbiyesinin okşayıcı, ruha sinici telkini ile yetiştirirsek yurda iyi, nazik, şeref sahibi insan kazandırmış oluruz. Halkevinin musiki terbiyesi vermekte yorulmak bilmeyen temiz ve gayretli öğretmenine şehrin teşekkür borcu vardır.

Vefalı Eşinin Deli Dumrul'a Karşılığı (*)

Ağulayın odlasın,
(Ye!) dediğin yeyitler!
Dahi kefenim olsun,
(Gey!) dediğin geyitler!

*
* *

Tabutumu kaldırsın
Bakacağım yiğitler!
Bahtıma ilenç olsun
Yakacağım ağıtlar!

*
* *

Yüreğimi eritti
Eylediğin öğütler!
Canım sana kurbandır,
Azrail'e salık ver!!.

BASRI GOCUL

(*) Türk Dil Kurumu tarafından basılmakta olan (Oğuzlama) adlı II ciltlik epopeden.

MEVLEVİLER ŞEHİRİ KONYA

BÖLÜM: XII

Çeviren: SAİT SUNGUR

Yazan: Cİ. HUART

— Baş tarafı 70 inci sayıda —

XIII.cü asırda Küçük Asya medeniyetine bir bakış, Orta çağların Bizans-Roma imparatorluğu izlerini taşıyan şark hudutlarında bize dikkate lâyık bir manzara gösterir. Ermenistana komşu olan ve her sene yapılmak suretile dört asır devam eden istilâlarına rağmen Arapların, ancak bir parçasını alabildikleri bu hudutta, XI ci asırda çabucak kuvvetli bir devletin yükseldiği ve bu devletin elli yıl gibi kısa bir zamanda Sebast ve Kayseriyi, kendine merkez olarak seçtiği Konya'yı, hattâ İstanbul yakınlığında bulunan İznik'i işgal ettiği görülür.

Birinci haçlı seferi bu devletin inkişafını durdurmuştur; Godefroy De Bouillon, un ordusu geçtikten sonra bu devlet küçük Asyanın ortalarında tutunur, daima Rumlarla harp eder, fakat yüksek emelleri bırakmıştır. Şimale doğru yayılmaz, Haçlıların eline geçen İznik'i eski sahiplerine bırakır. Bu,

uzun zamanlardan beri Küçük Asyanın görmediği bir refah devridir. Fakat kesif bir şehir hayatının bu yarım adayı muhteşem âbidelerle doldurduğu Roma İmparatorluğunun iyi zamanları hatırlanmamak şartıyla, [Magnificas Asiae perreximus urbes], Anadolu, arada bir, saltanat varislerinin hükümdarlık iddialarıyla sarsılmakla beraber nisbî bir sükûnete nail olmuştur.

Bu devir, «İshaklı» ve «dokuz» da olduğu gibi, yollar üzerinde kervansarayların ve Konya'da olduğu gibi, Cami ve medreselerin yapıldığı bir devirdir. Bu devir takriben yüz yıl sürmüştür. Sonra Moğollar geldi: her nekad Anadolu keyasetli düşünce ile imzalanmış muahedeler sayesinde İran ve Bağdat Moğollarının tahribatına uğramamış sa da ağır tazyikler icabı olarak fatihlere yıllık vergi vermiye mecbur olan ve mustakil hükümdar halinde iken hakir bir vergi toplayıcısı mevkine dü-

şen memleket sahiplerinin imzadıkları taahhütlerle epey harap olmuştur. Anadolu elli yıl kadar bu rejim altında yaşadı. Sonra Konya Hükûmeti yıkıldı, ve birbirleriyle savaşan, XV ci asırda da henüz İstanbula ve Tunaya kadar olan Rumeline sahip bulunan Osmanlı İmparatorluğu tarafından ilhak edilmiş olan müstakil beylikler halinde parçalandı.

Konya sarayında Acem tesiri XIIIcü asrın başlangıcından itibaren bilhassa bu tarihten iki asır evvel yazılmış olan Firdevsî'nin şehnamesinin tesiri çok olmuştur.

Buna delil olarak 1205 yılından itibaren hemen hemen bütün Anadolu Selçukîleri âilesinin isimlerini gösterebilirim. İkinci İzzettin Kılıç Arslan büyük oğluna ve torununa âilesinin ananevî isimlerini koydu. Birincisinin adı Rüknettin Süleyman, diğeri de dedesinin adını taşıyordu. Fakat III. cü Kılıç Arslan'ın ölümünden sonra I. ci Gıyasettin tahta geçti. Bundan itibaren tam bir değişikliğe şahit oluyoruz: Kendisinin adı Keyhusrev idi, ve sonra Keyhusrev, Keykubat, Key Feridun gibi Acem destanından alınmış bir sürgü isimler.

Rum sultanlarının, İran'ın efsanevî tarihinin yeni bir toprak üzerinde tekrar başladığını düşünüp düşünmedikleri sorulabilir. Alâeddin Keykubat, Konya ve Sivas kalelerini yaptırdığı zaman bunların üzerine Kur'an âyetleri

ve Peygamberin hadisleriyle beraber şehnamenin beyitleri yazıldı. Aynı zamanda Selçukîlerin Putperest, Âtesperest yahut Mecusî olup olmadıkları da sorulabilir. Tam manasıyla bir müslüman olan Halep Emîri Nurettin Zengî'nin hakikî müslüman olmadığını zannedtiği, II. ci. Kılıç Arslan'ın kendi sefiri delâletile islâmiyete girmesini istemişti.

Konya sarayının müslüman âleminde kazanmış olduğu şöretin son izi budur.

Bu, bize göre, her taraftan hristiyanlarla çevrilmiş olan liberal zihniyetli san'atkâr hükümdarların haleti ruhiyesini gösteren kıymetli bir işarettir: Batıda yeniden inkişaf bulan Bizans, doğuda Küçük Ermenistan, şimalde ermenilerle meskûn yüksek Erzurum dağları; ve nihayet her türlü ilhamdan uzak olan tasavvufî temayüllerle tamamen ahlâkî olan akidelerini İslâmiyet damgası altında gizleyen Orta Asya'nın serbes düşünceli dervişlerini Konya'ya çarpmaları.

Rum Sultanları felsefî ve edebî ilhamlarını İran'da aradırlarsa da devirlerindeki âbideleri yaptırmak için lâzım olan mimarları da Suriyeden istemişlerdir.

Memlükler devrindeki Suriye camilerini hatırlatan, araları tamamen barçla doldurulmuş, güzel keşilmiş taşlarla yapılmış Alâeddin camisindeki inşa tarzı, daima Arap-

ça olan kitabelerin dili ve nihayet yaptığı binanın üzerinde ismi yazılı olan Mimar Havlânet dimişki (Şamlı) = (حولان دمشق) adı; bütün bunlar XIII cü asır başlangıcındaki Arap sanatının en şayanı dikkat ve çok iyi muhafaza olunmuş bir numunesidir.

Şu halde Konya sarayının tamamile éclectique = te'lifci bir halite olduğu meydandadır: Acem mütesavvifi, şairi; murakabeyi seven dindarı tam müslüman olan Suriye'nin Arabı ile burada yan yanadır: Bunlardan birincisi Türk sultanlarına şehnamedeki kahramanların isimlerini kabul ettiriyor, diğeri de taş üstüne tamamile müslüman unvanları yazıyor. Bu hatıraların üzerinden birçok asırlar geçtiği halde bu gün bile taş yazıcıların temayüllerini aksettiren kitabeler kalmıştır; fakat İran'ın hem sceptique = rîbî, hem de mistik ruhunun elân yaşadığı ve Konya'da hüküm sürdüğü söylenebilir.

Bu ruh, Avrupalıların Mevlevî diye tanıdıkları bu sâkin ruhlu fakat mutaassıp olmayan iyi devrişleri sayesinde Celâlettin Rumî'nin kabri ile temsil edilmektedir.

BÖLÜM : XIII

Konya ovasında son gezinti —
Ateşbaz-ı Velî'nin mezarı —
Kaybolmuş efsane.

Ovada eski türbeler bulunduğu bize haber verildi. Kitabe toplamak ümidile derhal oraya gitmek lâzımdı. Üç franktan biraz fazla

eden on beş kuruşa yaylı bir araba tuttuk. Bu araba zayıf olan iki beygirinin rahvan yürüyüşüyle akşama kadar bizi bahçelerin arasından geçen dar yollarda sallayıp durdu. Esad efendi hanından sonra çabucak bir kısmı ekili, bir kısmı çorak olan fakat etrafını çevreleyen çöl ortasında Konya'yı oldukça sevimli bir şekilde çevreleyen ağaçlıklı arazinin kenarına varıyoruz. Bir çeyrek saat yol yürüdüktet sonra, evvelce işaret ettiğimiz kireç emlahını ihtiva eden suyu şehre temin eden menbain menşei olan Meram'a giden yol üzerinde metrûk, fakat, yıkılmış olmaması itibarile harap olmayan ve çok acıklı bir manzara arzeden bir kubbeye rasgeliyoruz. Bize buranın Ateşbaz-ı Velî'nin mezarı olduğu söyleniyorki bu garip ismin halk arasında yaşayayan efsanesi geniş bir sahaya yayılmıştır.

Fakat bu ismin menşei hakkında bir şey öğrenemedik. Arabacı şehirli idi. Polis memuru memleketin yabancısı idi. Türbenin civarı da tamamile bomboştu. Bu şartlar dahilinde taşları istivap etmek lâzımdı. Ve işte bunların bize verdikleri cevap :

Yolun üzerine açılan ve her taraf rüzgâra maruz pencere üzerinde şu aşağıdaki arapça kitabe var : «Bu, şehit ve mağfur Şems elmille veddin Yusuf oğlu İzzettin oğlunun kabridir ve 684 senesinin Recep ayında (1285 yılı-

nın Eylûlü ortalarında) Haktaa-
lânın rahmetine kavuştu.»

Nihayet kollarımızın yardı-
mıyla kubbenin altındaki binanın
içerisine kolayca girilebilen arka
pencereden girince mezarın bir ta-
rafında şu yazıları okuduk; «Yu-
suf oğlu İzzettin oğlu Şemsetti-
nin mezarıdır.» ve diğer tarafın-
da da 684 yılının Recep ayında
(1285 yılının Eylûlü ortalarında).»

O halde iki kitabe birbirine
uyuyor. Bu türbe Konya sülâlesi-
nin tamamen ortadan kalkmasın-
dan evvel, yani XIII cü asırda,
yapılmış son binalardan biridir.
Çünkü binanın taşıdığı tarih; ba-
zılarına göre, Rum Selçuk sultan-
larının sonuncusu ve bazılarına
göre de bir evvelkisi olan Gıya-
settin Mesud'un zamanına götü-
rüyor.

Bizim zayıf beygirlerimiz şehre

menba suyunu sevk eden bir çok
devrelerin kat ettiği ova arasında
yeniden rahvanlaşıyor. Biz daha
birçok harabolmuş kubbeler ve
devriş mezarları gördük, fakat
bu isimsiz yığınlar arasında bize
rehberlik edecek bir kitabe bula-
madık. Akşam olmuştu. Artık
Ateşbaz - Velî efsanesi hakkında
tenevvür etmeden hareket hazır-
lıklarımızla meşgul olmak için
dönmemiz lâzımdı.

Konyadan son defa ayrılmadan
evvel bu üçra memleketlerde kay-
bolmuş birkaç Avrupalıya, Os-
manlı bankası müdürü M. Köpp,
bankanın veznedarı Boussigneau,
Vilâyet baş mühendisi Radzi-
wonoicz ve işlerimizi, tetkiklerimizi
ve ikametimizi kolaylaştıran Dü-
yun - Umumiye ve Reji memur-
larına en samimi teşekkürlerimizi
bildiriyoruz.

(Sürecek)

Suçlu ve Cemiyet

Yazan : DR. İSMAİL HAKKI ALADAĞ

Fert kendi iç aleminde ne hudutsuz imkanlara malikdir. Onun
kendi içinde yaptığı, yarattığı ve yaşattığı hadiseleri düşünebil-
mek bile meseledir. Her gün hepimiz en küçük bir zaman için-
de gönlümüzde ve kafamızda neler yapmaz ve neler yaşatmayız.
Hariçde yapamadığımız bir çok şeyleri orada kurar, teselli bulu-
ruz. Kinlerimiz, sevinçlerimiz, hırslarımız, hülâsa herşeyimiz, ora-
da serbestçe amel ederler. Zihnî âlemdeki bu ameliyelerin hep-
sini hareket, iş olarak olduğu gibi cevaplandırsaydık; bu günkü
cemiyet belki deliller, caniler ve mücrimler kalabalığı haline ge-
lirdi. İnsan oğlunun hiç şüphesiz bir de şe'nî tarafı vardır ki bu-
nu aklımız kontrol ve idare eder. Bir çok his ve arzularımızı
onun elile görünmez bir âleme atarız. Her gün karşılaştığımız
mâkul ve normal görünen ahabab ve arkadaşlarımızın iç âlemin-
den geçenleri insan tasavvur etmek bile istemez. Bizler dış görü-
nüşlerimizle mâkul, samimî ve tabiiyiz. Bu hareket şeklini şüp-
hesiz tabiat, kendi insan muhitimiz ve sevk-i tabiilerimiz zorlar.
Bu zorun baskısı altında kendi varlığımızın yetersizliğini her an
her şekilde hisseder ve biliriz. Bu his ediş insanına göre de değişir.
Onda yaşama tarzının, tesadüflerin ve şahsî, bedenî yüklerin de his-
sesi vardır. Hiç şüphesiz bu duygunun karşılığı da çeşitlidir. Nor-
mal insan dediğimiz bir çokları bu his karşısında tabiat ve cemi-
yetle anlaşma ve ona uyma yoluna gider. Kendi tasavvurlarını iç
âlemine gömer. Cemiyet içinde vazifesini alır ve yapar. Bazılarında
ise muhitine karşı bilerek veya bilmiyerek kin doludur. Etrafını
yıkma, mahvetmek arzusu onun hareketlerine hâkim olur. Bu ar-
zular onda zaruretler halinde tecelli eder. Tek satırlar halinde ver-
diğimiz bu hükümler karışık ruhî örgülerin değişmez neticeleri ola-
rak bu tip insanların şahsiyetini tamamlar. Artık o bizim bildiği-
miz serseri, hırsız, bozguncu ve katildir. Muhitin kanunlarına ay-
kırı olduğu için muhit onu suçlu tanır. Onun zavallı kanlı hareket-
leri ferdi aczinin senbolik ifadeleridir. Bazı tek insanlarda bu hal

başka şekilde görünür: Onlar da cemiyete karşı olmakla beraber kendi hudutsuz kudret kaynaklarile cemiyeti kendilerine uydurma-ğa gayret eder ve muvaffak olurlar. Bunlar üstün insan dedikleri-mizdir. Tabii insan, suçlu insan ve üstün insan tipleri arasında ara tipler de çoktur. Suçlu insan; o öyle kötü kaderlerin mahsulüdür ki hareketleri hakkında hüküm verirken onları hesaba katmak zarureti daima duyulmuştur. Ta Lomburozo'dan beri onları hazırlayan se- bebler aranagelmıştır. İrs, ırk, ruh yapısı ve muhit bunlardandır. İnsanlığın bu sakat çocukları acaba ne muameleye müstehakdırlar? Göz altına mı, ölümüne mi, ıslaha mı? Bu münakaşa götürür bir iş- dir - İnsanlık elbette hayra doğrudur. Fert karşısında bir de cemi- yeti göz önüne alalım: Cemiyet, suçlandırdığı çocuklarının suçun- da kısmen olsun medhaldar değil midir? Fert için cemiyet bu gün ölmüş bir halde midir? İlk yıllardan bu güne kadar türlü kahr- lara bürünerek geliş, insan oğlunun tabiata olduğu kadar bile ona hâkim olamadığını göstermez mi?

Açlık, sefalet, isyan, ihtilâl ve inkılâp onun marazî ve ek- sik tarafları değil midir? Yoksa ebedî zaruretleri midir? Şu halde ferdî cemiyet karşısında sigaya çektiğimiz zaman onun yalnız cemiyete karşı vazife ve mecburiyetlerini değil, cemiyetin onda mevcut izlerini de aramak lüzumludur. Elem ve ıstırapları bit- meyen insanlığın saadetine daha başka ve bu gibi yollarda yapı- lacak araştırmalar ona şifa verecektir buna inanıyoruz.

Bu konu ile ilgili bazı kitaplar:

Akıl hastalıkları
İrk Psikolojisi
Lomburozo
Cürüm ve Deha
Gece yarısı itirafı

Dr. Masar Osman Uzman
Dr. Muzaffer Şerif
Dr. Sadi Irmak
Raşih Yegengil Tercüme
Jorj Duhamelden tercüme

Kanunî Süleyman devrinde bir adâlet Sahnesi

Ve

Kıymetli bir kaç San'at âbidesi

ABDÜLKADİR ERDOĞAN

Bir çok bakımlardan üzerinde uzun uzadıya durulması gerekli olan Kanunî Süleyman devrinde adli ve hukukî işlerin nasıl bir halde bulunduğunu ve ne gibi el- lerle idare edildiğini gözden ge- çirmek te o nisbette faydalı ve yerindedir. Fakat bu günkü bilgi- lerimizle Osmanlı devletinin on- altıncı asır gibi ihtişam ve aza- metle tanınmış bir devresinde bu çeşit vazifelerin müşterek ve umu- mî vasıflarile anahatlarını toplu bir halde mütalea edecek bir du- rumda olmadığımızı açıkça itiraf etmek icab eder. Biz burada bu husustaki tahlili ve terkibi çalış- malardan sonra elde edilecek ilmî araştırmaları ilgilere bırakarak ba- zı Osmanlı tarihlerinde ve diğer tarihî eserlerde gözümüze çarpan kayıtlara dayanmak suretile o devrin Rüstem ve Haydar Paşa- lar gibi tanınmış iki büyük veziri arasında çıkan bir değir- men hâdisesinin ne gibi bir seyir ve cereyan safhası takib ettiğini

ve sonunda nasıl bir netice ile nihayetlendiğini — bir fikir ver- mek maksadı ile — okuyucuları- mıza hatırlatmak ve bundan isti- fade ederek bir iki yıl önce dik- kat nazarımızı celbeden bir kaç mezar âbidesini meraklılarına ta- nıtmak istiyoruz. İlk bakışta bir sudegirmenine sahip olmak gibi bir fikir ihtilâfından çıkan alelâ- de bir günlük hâdiseler olarak ka- bul edilmesi icab eden bu vâkıa- nın; doğurduğu neticelere göre, hiç te öyle telâkki edilmemesi lâ- zım gelir. Zira bu hâdiseler; Os- manlı devlet ricalinin, onaltıncı asır gibi kuvvet ve kudretin her şeye hâkim olduğu bir devirde yalnız adâlet hususunda ne suret- le boynunu bükme mecburiye- tinde kaldığını bize az çok göste- rebilmektedir. İkinci derecedeki kahramanlardan bulunmasına rag- men bu işte Kazasker Mehmed efendi adlı Konya'lı bir zatin de rol aldığı gözönüne getirilecek olursa bu değirmen mes'elesini ih-

mal etmenin bizce pek te doğru bir şey olamayacağı muhakkaktır.

Bir sudegirmeninden tahaddüs eden bir dâvayı ve buna karışan Rüstem ve Haydar paşalarla Kazasker Bostan zade Mustafa efendi ve yine Kazasker Muhâşşi Sinan efendi ile Konyalı Şeyh Turut zade Kazasker Mehmed efendiyi gözönüne getirirsek Kanûnî Süleyman devrinde vuku bulduğunu söylediğimiz adâlet sahnesini ve bunun belli başlı şahsiyetlerini gözlerimizin önünde kolaylıkla canlandırmış oluruz. Kanûnî'nin damadı ve sadrazamı olan Rüstem Paşa aslen bir dönme idi. Diyarbakır vâlisi iken bir kehle yüzünden oradan İstanbul'a getirilmiş ve padişaha hem damad ve hem de vezir-i âzam olmuştu. Bu zatın İstanbul'da ve anadolu'nun muhtelif köşelerinde yaptırmış olduğu han, cami, medrese ve mekteb gibi sayısız eserleri mevcûd olmakla beraber başkalarının da haksız olarak başlarına belâ olduğunu gösteren bir çok hâdiseleri de vardır. Konya'nın Ereğli kazasında kendi adını taşıyan büyük kervansarayı bunlardan birincisine ve bir az aşağıda anlatacağımız değirmen hâdisesinde ise Haydar paşa'ya ve Bostan Mustafa efendiye karşı yapmak istediği mel'ânet ikincisine bir misal teşkil eder. Hâdisenin ikinci unsuru olan zat, yine o devrin sıra vezirlerinden Haydar paşa'dır. Bilindiği üzere Kanûnî Süleyman dev-

rinde bu adla tanınmış iki zat vardır. Bunlardan birincisi İstanbul Anadolu yakasındaki meşhur mevkiin kendi nâmına izafe edildiği «Haydar Paşa»dır. İkincisi ise İstanbul'da Fatih semtinden Zeyrek'e doğru inerken meşhur Haydar mahallesinin müessisi olan şahıstır. Bu yazımızda bahis mevzuu olan Haydar Paşa işte bu sonuncusudur. Bu da Rüstem Paşa gibi bir dönme olup Harem-i Hassa'dan vezaretle çırağ edilerek Rumeli vâlisi olmuş ve o havalide vefat etmiştir. İstanbul'da adına izafe edilen mahalledeki çeşmesi, camii ve çifte hamamı el'an mamur bir halde bulunmaktadır. Üçüncüsü olan Kazasker Bostan Mustafa efendi büyük bir Türk bilgini olup Tire kasabasında 1498 (H: 904) yılında dünyaya gelmişti. Babası olan Mehmed efendi, Tire'nin en zengin bir tâciri idi. Tireli Sadık efendi ile Molla efendi adlı bir zatten mebadii ülûmu öğrendikten sonra İstanbul'a gelmiş ve burada çivi zade Mehmed, Emiri, Arap zade Abdülbakî, Muhyiddin Fenarî ve nihayet Kemal Paşa zade gibi bazı zevattan o devrin ihtiyaçlarına göre ahzi feyzü kemâlât eylemiştir. İlk defa Bursa'daki Molla Yegân medresesine müderris olmuş ve fakat yirmibeş akçadan ibaret olan maaşı maişetine kâfi gelmediği için meslek değiştirerek kadılığa intisab etmiş ve bundan sonra Nazilli ve Balat

kasaba ve mevkilerinde vaznı imza olmuştur. Ebüssüüd ve hocası Çivizadenin, Kanûnî Süleyman'a meziyet ve liyakatlerinden bahsetmeleri üzerine Kırk akça ile memleketi olan Tire'deki Molla Arap medresesine ve ondan sonra da Haseki sultan medresesine müderris olmuştur. 1533 (H: 940) Nihayet Bursa, Edirne ve İstanbul kadılığına tâyin edilen bu zat, 1545 (H: 952) yılında Anadolu Kazaskerliğine getirilmiş ve bundan on gün sonra ise Çivizade yerine Rumeli Sadrı olmuş ve bu sonuncu makamın hakkını büyük bir muvaffakiyetle başarmıştır. 1551 (H: 958) senesinde Rüstem paşa tarafından azli, neticede, kendisinin insanlık mertebesini göklere kadar yükseltmiştir. (1) Aslen Şeyh Hüsâmettin adlı Amasyalı bir zatın oğlu olan Sinan efendi ise z e n b i l l i Ali efendi'nin talebelerinden idi, m u h t e l i f tarihlerde H a l e p mollalığında, Şam mevleviyetinde, Bursa ve Edirne kadılıklarında bulunduktan sonra hicri 954 Şabanında İstan-

bul kadısı olmuş ve az bir müddet sonra Anadolu Kazaskerliğine tayin edilmiştir. Aşağıda izah edeceğimiz değirmen hâdisesi çıktığı sıralarda zikrettiğimiz sonuncu vazifesinden uzaklaştırılan bu zat, işin içinden yüzünün aklıyla çıktıktan sonra hacca gitmiş ve dönüşünde Süleymaniye müderrisliğine getirilmiştir. Nihayet doksan üç yaşında olduğu halde tutulduğu sar'a illetinden kurtulamıyarak hayata gözlerini kapamıştır. (2) 1578 (H: 986). Beşincisi muhtelif yerlerde adlî ve kazaî işlerin başında bulunan Konyalı Kazasker Mehmed efendidir. «مرتلوس» unvanı ile (3) tanınmakta olan Mehmed efendi, Kanûnî Süleyman devrinin şöhret kazanmış ricalinden Konyalı Şeyhülislâm Hâmid efendinin küçük kardeşidir. (4) Babası olan Şeyh Turut Zade Muhyiddin Mehmed efendi Beyşehir kadılığında bulunmuş ve bu vazifeyi ifa ederken vefat etmiştir. Büyük babası Konya'da Meram semtindeki Turut mevkiinde bulunan münze-

(2) — Tefsir-i Kadî'ye hâşiyeler yazması yüzünden kendisine «Muhâşşi, lâkabı verilen bu zatın, Hidâye şerhleri kenarında kelimatı ve mevâkif, miftah, telsih vesair kitaplarda talikatı vardır. Kara Hüseyin ve Mehmed çelebi adlı iki değerli oğlu mevcuttu.

(3) — Süreyya Bey'e göre (sicilli Osmanî s. 706) Şeyhülislâm Hâmid efendinin oğlu Abdullah efendiye bu unvanın verildiğini kabul etmek icab eder. Lâkin Hâmid efendiye ait vakfiyede görülen kayıtlara göre bu zatın kendisinin değil, kardeşi Mehmed efendinin oğlu olduğuna hükmetmek gereklidir.

(4) — Hâmid efendinin hayat ve eserleri için «Konya» dergisinde neşrettiğimiz «Kanûnî Süleyman'ın vakfiyesi ve kazasker Hâmid efendi» adlı yazımıza bakınız.

(1) — En'am sûresi tefsiri ile Sadrüsseri-aya hâşiyeleri ve cüz'ü lâyetecenza ile kaza vü kader'e dâir risaleleri olan bu bilgin zâtın, Rüstem Paşa'nın 1552 (H: 960) tarihinde azlini müteakib yerine geçen kardeşi Kara Ahmed Paşa'nın lutuflarına mazhar olduğu ve böylece eski mevkiine iade edildiği söylenmektedir. Nihayet 977 ramazanının 27 inci günü hayata gözlerini kapamış ve namazı Fatih camiinde Ebüssüüd efendi tarafından eda edilmiştir. Cenazesi ise Edirne Kapısı haricinde Emir Buhârî zaviyesi civarına defnedilmiştir. Osmanlı müellifleri'nde (c. 1, s. 253). Bostan zade Mustafa efendinin İstanbul'da 1560 (H: 968) yılında öldüğü tasrih edilmektedir.

vi bir şahıs idi, ki halk arasında umûmiyetle "Şeyh Turut,, adile tanınmıştı. (5) İşte bu zatin «Mehmed» adını taşıyan küçük torunu, Konya'da dünyaya geldikten bir müddet sonra İstanbul'a giderek orada İbn-i Kemal'in etrafında toplanan münevver zümre arasına katılmış ve ondan hayli faydalanmıştır. Aradan bir müddet geçtikten sonra İstanbul'daki Şehzade medresesi ile Manastır, Rodos, medreselerinde müderrisliklerde bulunarak bir çok muktedir zevatın yetişmesi hususunda mühim bir âmil olduğu gibi Bağdat ve Mekke gibi bazı mıntakalarda kadınlıklarda bulunduğu sıralarda da verdiği hüküm ve kararlar oradaki halkın hürmet ve muhabbetini kazanmaya muvaffak olmuştur. 975 (M: 1470) ramazanında hayata gözlerini kapayan bu zatin herkesçe istikamet ve selâh ile tanındığına kuvvetli bir inanışla hükmedilebilir. (6)

Kanunî Süleyman devrinde iki vezir arasında çıktığını söylediğimiz hâdiseye gelince: Yukarıda adı geçen Haydar Paşa, mevki ve evsafını bugün kat'i olarak bilemediğimiz dolapla dönen bir değirmen satınalmıştı. Bunu çekemiyen veziriâzam Rüstem Paşa ise

(5) — Bazı tarihî eserlerle Şûara tezkiyelerinde (دوروز), (دروز) ve (دورود) gibi muhtelif şekillerde yazılıp okunmuş olan bu kelimenin doğrusu, Hâmid efendinin mührüne göre (Turut) tur. Bunun (Turgut) bozuntusu olması kuvvetli bir ihtimal dahilindedir.

(6) — Zeyl-i Şekayit, s. 112

bir dolap çevirmek suretile bu satışı bozmak ve onu kendi üzerine almak istiyordu. Bu maksadla mevkiinin nüfûzunu kullanmakta ve Haydar Paşa'nın en tabii ve insanî haklarına tecavüz eylemekte gecikmemişti. Bunun üzerine Haydar Paşa, elinden alınan bu haklarını istirdat için o tarihlerde İstanbul'da Kazaskerlik makamında bulunan ve yukarıda hayatı kısaca anlatılan Bostan zade Mustafa efendi'nin mahkemesine müraceat ve iltica etmiştir. Rüstem Paşa, gurur ve azametini pek ziyâde haleldar eden bu sudeğirmeni davasını suya düşürmek için Bostan Mustafa efendi'yi daha yüksek ve ehemniyetli bir mansıb va'di ile evvelâ lehine imâle, sonra daha bazı maddî menfaatlere ıtma' etmek istemişse de bu yoldan muvaffak olamayacağını anlıyarak tehdit ve ihâfe tarikını tutmak mecburiyetinde kalmıştır. Mustafa efendi, karşısındaki şahsın kuvvet ve kudret derecesinin büyüklüğünü çok iyi bildiği ve bu yüzden başına irili ufaklı bir hayli felâketlerin geleceğini teemmül ettiği halde hiç bir menfaat ve mazarrat ile ilgilenmeyip ancak adâletin icabını yerine getirmiş ve Haydar Paşa'nın haklı olduğuna hükmeylemekte asla tereddüt etmemiştir. Bu mağlubiyet büyük veziri, fazlaca kızdırdığı için kin ve gayzini Haydar Paşa dan ziyade Bostan Mustafa efendi'ye tevcih eylemiştir. Nihayet kendisine

mensub telakki ettiği kazaskerlerden mürekkeb bazı zevatı konağına davet eden Rüstem Paşa, onları taltif ve tehdit yolları ile kendi tarafına çekmekte ısrar ve Bostan Mustafa efendi'nin kazaskerliği zamanına âit bütün sicillerini ve muamelelerini teftişe memur eylemiştir. Muhaşşî Sinan ve Konya'lı Mehmed efendilerden mürekkeb olan bu iki Kazasker, Bostan Mustafa efendi'nin lekesiz ve temiz olduğunu bildikleri ve yüzünün her cihetce ak olduğuna inandıkları halde Rüstem Paşa'nın ısrarlarına karşı dayanmamışlar ve işe ister istemez vazı-yed etmek mecburiyetinde kalmışlardır. Fakat onlar bu teftiş ve kontrol işini hususî bir dairede ve yahut bir mahkeme salonunda ifadan ziyade Fatih Camii gibi herkesin bulunabileceği bir yerde ve bütün Kazaskerlerin huzurunda yapmayı uygun bulmuşlardır. Fakat Kılıkırk yararcasına onun icraat ve muamelatını gözden geçirmelerine rağmen mes'ûliyeti mucip en ufak bir noktaya veya mes'eleye temas etmek kabil olmamıştır. Hâdisenin böyle bir şekle müncer olmakta olduğunu sezen Rüstem Paşa, onları da biriki ile birlikte İstanbul'dan uzaklaştırmayı düşünmüş ve istihsal eylediği bir irade ile bu maksadına muvaffak olmakta gecikmemiştir. Böylece Rüstem Paşa mevkiinde kaldığı müddetce Bostan Mustafa, Sinan ve Konyalı

Mehmed efendiler de menfalarında şerefli ve asıl mesleklerine leke sürdürmemek gayesile uzun müddet mahrumiyetler içinde kalmışlardır. Her ne kadar Rüstem Paşa yalandan cami, medrese ve saire yaptırmak ve diğer hayrat vücuda getirmek suretile kendisinin iyi bir adam olduğunu halka telkin etmek istemişse de kanûnî'nin büyük oğlu Şehza de Mustafa'nın Konya Ereğlisi'nde feci bir şekilde boğdurulmasına ve çocuğunun ise Bursa'da öldürülmesine sebep olması yüzünden efkârı umûmiyenin hakkında beslemekte olduğu nefreti ortadan kaldırmaya bir türlü muvaffak olamamıştır. O devrin hemen bütün vüzera ve ricali Rüstem Paşa'ya karşı açıktan açığa bir şey yapamamışlarsa da derin bir nefret duymaktan ve büyük bir kin beslemekten kendilerini asla menedememişlerdir. Onun çirkin hareketlerini takib hususunda çok ileri giden bu rical arasında ise kardeşi olan Kara Ahmet Paşa'yı unutmak hiç bir zaman doğru olamaz. Her kemali bir zeval takib etmek zamanıktızası olduğu için Rüstem Paşa'da bir gün sadaretteki mevkiini gaybetmek felâketine uğramış, halk ise sevinçlerinden ilânı sürûr ve şadümani eylemişlerdir. Bu suretle yerine geçen kardeşi Kara Ahmet Paşa'nın ilk işi Bostan Mustafa efendi, Sinan ve Konyalı Mehmed efendilerden mürekkep olan üç muhterem zâti menfalarından celb

ile katlandıkları ıztıraplardan kurtarmak olmuştur. Bu suretle her biri hükûmet merkezine hürmetlerle davet olunan bu üç zat, çok geçmeden eski kudsi makamlarına geçirilerek çektikleri sıkıntıların bir parça olsun telâfisine çalışılmıştır.

Adâletin büyük kahramanı olan Bostan Mustafa efendi'nin adına rekzedilen mezar âbidesi yakın zamanlara kadar sıkıntı geçiren her insan için âdeta bir şifa mesnedi olmuştur. Bu âbide, fotoğrafisinde de görüleceği üzere, üstüvanî şekilde büyükçe iki mermer

taştır ve bunların her birisinin zirvesinde yağmur sularını toplamak maksadile oyulmuş saksı şeklinde oyuklar vardır, ki kapalı havalarda üzüntülü kimselerin buraya koşmaları ve orada biriken sudan bir yudum olsun yutmaları dört asra yakın bir zamandanberi İstanbul halkınca mutad olmuştur. Bazı hâin eller tarafından yollar üzerine yuvarlanıp atılan bu değerli mezar âbidesi, kadirşinas

zevat tarafından tahripten kurtarılmış ve İstanbul'daki Türk ve İslam Eserleri Müzesi'ne getirilerek korunulması kabil olmuştur. Gerek yazısı ve gerekse Kanunî Süleyman devrinin Bostan Mustafa efendi gibi tanınmış bir şahsiyetine izafesi dolayısıyla İstanbul'da ünlü bir Türk âbidesi olarak sayılması gerekli olan bu sanat eseri, ötedenberi takdirsizlik yüzünden kayıplara karışan hemcins-

lerinin hazin âkibetlerine uğrayıp gitmekten bu suretle kurtarılmıştır. Fakat onun şerik-i gadri olan Muhaşşî Sinan ve Konya'lı Mehmet efendilerin mezartaşlarını kor-

olamamıştır. [7]

Yazımıza ilâve olarak koyduğumuz fotoğraflarından de anlaşılabileceği üzere bu mezar âbidesinin yazıları Kanunî Süley-

kulan âkibete uğramaları yüzünden acı duymamak kabil olmuyor. Her ne kadar İstanbul mezarlıkları, bir ipucu yakalamak maksadile, birer birer araştırıldığı halde bunların izlerine bile rastlamak kabil

man devrinin en kıymetli hatlarına nümune teşkil edecek kadar ince

(7) — Türk Tarih Kurumunun İstanbul ile diğer şehir ve kasabalarımızdaki mezar taşı kitabelerini bir müddettenberi tesbite çalışması ve bu yolda epeyce verimli bir yol katetmiş bulunması bir çok bakımlardan takdire layıktır.

ve güzeldir. Tanınmış Türk yazı sanatkârı Hamdullah zade Hattat Şükrullah'ın kaleminden çıkmakla şöhret kazanan bu yazı, onun hic bir yerde sülüs celîsi ile yazılmış yazısına rastlanılmadığı düşünülürse, kıymetini bir kat daha artıracığında şüphe yoktur [8].

Her ne kadar onun nesih tarzındaki yazısına örnek olabilecek bir yazma Kur'anı Türk ve İslâm Eserleri Müzesi'nde mevcut olduğunu biliyorsak ta sülüs celîsi ile başka bir eserine bu güne kadar tesadüf etmek kabil olamamıştır. Bilindiği üzere Hattat Şükrullah efendi [9], iki büyük yazı üstadının yazış tarzını şahsında toplamakla meşhurdur. Bunlardan birisi Ceddi Hamdullah, diğeri ise girift tarzında yazı yazmak hususunda bir çok yeni yeni uslûblar icad eden hocası meşhur Kırımlı Abdullah efendiler

(8) — Müstakim zade Sadettin, Tuhfetül-hattatin, s. 415.

(9) — Şükrullah efendi, 1580 (H. 988) tarihinde vefat etmiş ve Edirne kapısı hâricinde Emîr Buhârî civarına defnedilmiştir,

idi [10]. Arab yazısı denilen bu çeşit eski yazıları yüksek ve olgun bir san'at zevkinin istediği bir nefasette yazıp ortaya koyabilenlerin ancak Türk Sanatkârları olduğunu kabul etmek icab eder. Bu âne gelinceye kadar müslüman milletler arasında sülüs ve celî yazılarda türklerin eriştiği kudret zirvesine yetişebilmek hiç bir ferde nasip olmadığı gibi aksini iddia etmek hususunda da ortaya ne bir kitab, ne de bir küçük kitabe atılamamıştır. Bu sebebdan buna dair hükümlerimizi verirken gelişi güzel bir tarzda iddiaya girişmediğimizi söylemeye lüzum görmeyoruz.

İstanbul : 22/X/1944

(10) — Kırımlı Abdullah efendinin sağlığında kendisi tarafından bizzat yazılan mezar taşı kitabesi, ilâve halinde eski hat tarihine ait eserlerde tesbit edilmiş bulunmakta ise de aslı olan taşın kendisi ziyaa uğramış olarak kabul ediliyordu. Türk sanatı tarihi ile uğraşanlarca ehemmiyeti aşikâr olan bu taş, Edirne kapısı haricinde nisyan toprakları içinde kayıplara karışmış bir halde iken ilk defa olarak dikkat nazarımızı celbetmiş ve tarafımızdan meydana çıkartılmasına çalışılmıştır. Bostan Mustafa efendinin mezar taşı ile az çok ilgisi olmasını düşünerek aslı bugün Türk ve İslâm eserleri müzesinde olan bu sonuncu âbidenin bir resmini de yazımıza ilâve etmeyi uygun bulduk.

HALKEVİ ÇALIŞMALARI

Aralık ayı içinde bütün komite ve kolların programlı çalışmalarına ek olarak :

1 — Değerli sanatkârlarımızın yurt gezilerine ait kırk beş adet tablosu Evimizde bir ay gösterildikten sonra Adana'ya gönderilmiştir.

2 — Okuyup yazma öğrenememişler için, ikisi gündüz kadınlara; sekizi gece erkeklere özel olarak, Mart sonuna kadar sürecekle on derslane açılmıştır.

İmtiyaz sahibi ve U. neşriyat müdürü: Halkevi reisi Avukat ve Öğ. M. ŞAKİR ALTAN

YENİ KİTAP BASMEVİ — KONYA 1944